

VÂHİDÎ'NİN CİNÂNÜ'L-CENÂN* ADLI ESERİNDE İMLA VE DİL ÖZELLİKLERİ*

Spelling and Linguistic Properties of CİNÂNÜ'L-CENÂN
by VÂHİDÎ

Habibe YAZICI ERSOY*

Özet: Bu makalede 16. yüzyıl şairlerinden Vâhidî'nin Cinânü'l-Cenân (Gönül Bahçeleri) adlı eserinden bahsedilecek; eser ve yazarı hakkında kısa bilgiler verildikten sonra eserin imla ve dil özellikleri üzerinde durulacaktır. Vâhidî devrinin çok büyük isimleri arasında sayılmamakla birlikte onun yetenekli bir şair olduğu elimizde bulunan söz konusu eserinden anlaşılmaktadır. Eserde göze çarpan deyim, atasözü ve mahalli kelimeler daha çok 17. yüzyılda kendini bulan mahallileşme hareketine doğru gidişi göstermesi bakımından dikkate değerdir. Eserin elde bulunan baskısı Ahmet Cevdet tarafından 1897 yılında İkdâm külliyyatında yayımlanan baskıdır. Dolayısıyla eserin imlasında hem 16. yüzyıla hem de 19. yüzyıla ait özellikler bulunmaktadır. Eser şekil bilgisi açısından da yine imlaya paralel olarak farklı görünüm arz eder.

Anahtar Kelimeler: Vâhidî, Cinânü'l-Cenân, imla, şekil bilgisi, dil özellikleri

Abstract: In the article, a work of Vâhidî, one of the poets of 16th century, namely Cinânü'l-Cenân will be mentioned, and after the information about the work and its writer provided, the spelling and linguistic properties of the work will be dwelled. Although he is not counted among the most important figures of his era, it is understood through the above-mentioned work that he was a talented poet. The idioms, proverbs and local words that stand out in the work are worthy of attention as they are the signs of inclination towards localisation movement that created its identity especially in 17th century. The available edition of the work was published in İkdâm corpus by Ahmet Cevdet in 1895. Therefore, the spelling of the work reveals the properties of both 16th and 19th centuries. It also exhibits different morphological properties parallel with spelling.

Key words: Vâhidî, Cinânü'l-Cenân, spelling, morphology, linguistic properties

* Çalışmaya esas teşkil eden metin, Ahmet Cevdet tarafından 1895'te basılan eserdir. Söz konusu eser harekesiz olmakla birlikte kapak sayfasında eser adı harekelenmiş olup *Cenânü'l-Cinân* şeklindedir. Ancak tamlamanın "Gönül Bahçeleri" şeklinde ifadesi için, bu çalışmada eser adı *Cinânü'l-Cenân* şeklinde okunmuştur. Eserin kapak sayfası okuyucunun bilgisine sunulmak üzere ekte verilmiştir.

* Bu metin, 4-5 Mayıs 2009 tarihleri arasında, Prof. Dr. Abdülkerim Abdulkadiroğlu hatırasına düzenlenen IV. Klâsik Türk Edebiyatı Sempozyumu'nda sunulan basılmamış bildirinin genişletilerek gözden geçirilmiş hâlidir.

* Yrd. Doç. Dr., Gazi Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü

Giriş

Vâhidî 16. yüzyıl şairlerindedir. Çalışmaya esas olan, Ahmet Cevdet tarafından 1895’ te yayımlanan *Cinânü’l-Cenân* adlı eserin giriş bölümünde şu bilgiler yer almaktadır:

Şairin asıl ismi Abdulvâhid olup şiirlerinde Vâhidî mahlasını kullanmıştır. Onunla ilgili gerek tezkirelerde gerekse diğer kaynaklarda verilen bilgiler oldukça kısıtlıdır. Söz konusu kaynaklarda, bu yüzyılda yaşamış olduğu anlaşılan ve aynı ismi kullanan iki şair tespit edilmektedir.

Hasan Çelebi tezkiresinde Vâhidî adlı bir şairle ilgili birkaç satırlık bilgi ile yine ona ait olan bir beyit kaydedilmiştir. Buna göre Vâhidî Delâ’ilü’l-Hayrât şerhinin mütercimi meşhur Kara Dâvud efendinin oğlu Süleyman Çelebi’nin oğludur. Devrinin tarihçilerinden Bursalı Haşimi’nin

Vâhidî reft ez cihân-ı derdâ

şeklindeki ibaresinden onun H. 985 yılında vefat ettiği anlaşılmaktadır. Hasan Çelebi tezkiresinde ona ait olarak gösterilen beyit ise;

İtdirür handelerün lülü-i lâlâ seyrin

Gösterür la’-i lebün sâgar-ı sahbâ seyrin

şeklinde dir. Tezkirede bu beyitten başka Vâhidî’nin herhangi bir eseri hakkında bir bilgi yoktur.

Latîfi tezkiresinde de yine Vâhidî adlı bir şairden bahsedilmiş, Vâhidî’nin Gelibolulu ve kâtipler zümresinden devrinin önemli bir şairi olduğu kaydı düşülmüştür. Latîfi, Vâhidî’nin oldukça hoş ve bol miktarda gazellerinin olduğunu söyleyerek, onun şiirlerinden alınmış olan aşağıdaki matla beytini verir.

Zerd olsa n’ola kaçları eser ruğları gülgun

Ser sûreleri ekşer olur muşhafun altun

Görüldüğü üzere Hasan Çelebi ve Latîfi tezkirelerinde 16. yüzyılda yaşamış iki ayrı Vâhidî’den bahsedilmiştir. Ahmet Cevdet, bu eserin Hasan Çelebi tezkiresinde sözü edilen Kara Davud’un torunu Vâhidî’ye ait olduğunu, yayının sonunda yaptığı değerlendirmesinde dört sebeple açıklar. Bunlardan ilki söz konusu eser içinde onun Danişmentlilerden olduğuna dair bazı işaretler görmesi; ikincisi bir tarikata mensup derviş olması; üçüncüsü Hasan Çelebi’de Kara Davud’un torunu olan Vâhidî’nin genç yaşta öldüğü söylenirken bundan çok önce yazılan Latîfi tezkiresinde onun çok küçük olması lazım geldiği, dolayısıyla hoş gazeller yazan bir şair olduğundan bahsedilemeyeceği düşüncesi; dördüncüsü ise Latîfi’nin tarif ettiği şahsın mesnevilerinin hayalî ve sanatkârane bir üslupla yazılmış olmasıdır. Bütün bu bilgiler ışığında Ahmet Cevdet Latîfi

Vâhidî'nin *Cinânü'l-Cenân* Adlı Eserinde İmla ve Dil Özellikleri

tezkiresinin tezkire yazıcılarının içinde edebî tenkit açısından genellikle isabetli görüldüğünü; ancak söz konusu kitabın böyle şairane bir üslup ve estetik zevkenden uzak olduğunu söyler. Böylece Ahmet Cevdet yayımladığı eseri Hasan Çelebi tezkiresinde geçen Vâhidî'ye ait kabul ettiğini beyan eder; ancak yine de bu tespitin iddiasından çekinerek bu eserin iki Vâhidî'den birine ait olduğunu, bunların bir şahsiyet kabul edilmesinden her ikisinin de ismini zikretmenin daha iyi olacağını söyleyerek sözlerini bitirir.

Eserin yazılış sebebini yazdığı bölümde şair bir beyitte kendi ismini de zikreder.

(Vahidî) miskinini yâ Ze'l-minen

Lutf idüp dergâhdan red itme sen

Cinânü'l-Cenân (Gönül Bahçeleri) *Fâilâtün failâtün fâilün* vezniyle yazılmış bir hadis ve kelam tercümesidir. Bu vezin, Türk dilinin *Eski Anadolu Türkçesi* olarak adlandırılan döneminde yazılmış, genellikle didaktizmin ağırlıkta olduğu eserlerde tercih edilmiş bir vezindir. Eserde bazı beyitlerde kullanılan atasözü mahiyetindeki cümlelerin değiştirilmediğinden olsa gerek vezin fazlalıkları ve bozuklukları vardır. Vâhidî, eserine Tevhid, Na't ve Dört Halife'nin methiyle başlar. Ardından mesnevi geleneğine uygun olarak bir münâcât yer alır. Şairin eseri yazış sebebini anlattığı sebeb-i te'lîf-i kitâb kısmı mensurdur. Eserin bu giriş kısmından sonra Vâhidî kudsî hadisleri ve kibâr-ı kelâmları Arap alfabesine göre kronolojik bir sıralamayla vermiş ve her bir Arapça sözü genellikle sekizer- nadiren yedişer- beyitle nazmen açıklamıştır. Ayrıca eserin sonunda şair bir hikâye anlatmış; bu hikâye ile de aslında kendi sözlerinin ve sanatının, sözlerini ele aldığı bu büyük kimselerin kelâmlarının yanında değer kazandığını söylemiştir. Vâhidî eserini dua ile bitirir.

1. *Cinânü'l-Cenân*'da İmla ve Dil Özellikleri

13. yüzyıldan itibaren Anadolu'da Oğuzlar tarafından oluşturulmaya başlanan yeni Türk yazı dilinin 13.-19. yüzyıl arasındaki dönemine farklı araştırmacılar tarafından farklı isimler verilmiştir. 15. yüzyıla kadar devam eden ilk dönem genellikle *Eski Anadolu Türkçesi* olarak adlandırılırken (Korkmaz 1968, 1979, Ergin 1990, Canpolat 1992, Gülsevin 1997, Özkan 2000, Gülsevin-Boz 2004, Karahan 2006), bazı araştırmacılar bu dönem için *Eski Türkiye Türkçesi* (Timurtaş 1994), bazı araştırmacılar ise *Eski Oğuz Türkçesi* terimini kullanmışlardır (Ercilasun 2004: 442).

13. yüzyılda yeni oluşturulan bu yazı dilinin alfabesi ise 10. yüzyılda Türklerin İslamiyet'i kabulüyle birlikte yaygın bir şekilde kullanılmaya başlanan ve daha sonra da resmî olarak standart dilin alfabesi hâline gelen Arap alfabesidir. Arap alfabesi, Anadolu'ya ilk göçlerin yapıldığı 11. yüzyıldan

itibaren 20. yüzyılın ilk çeyreğine, Latin harflerinin kabulüne (1928), kadar geçen sürede kullanılmıştır. Bu çok uzun süreye rağmen bu iki dil yapı olarak birbirlerinden farklı olduğu için Arap alfabesi Türkçenin seslerini ve ses düzenini tam ve doğru bir şekilde yansıtmaktan uzaktır (Tulum 1991: 27, Korkmaz 1998:184, Kartallıoğlu 2007: 85). Anadolu’da Arap alfabesi kullanılarak yeni oluşturulan yazı diliyle yazılmış eserler başlangıçta, 13. ve 15. yüzyıllar arasında, Kur’an imlasını esas alarak harekeli bir şekilde yazılmış ve kelimelerin söyleniş şekilleri nasılsa öyle yazıya aktarılması nedeniyle de çok büyük imla sorunları olmamıştır (Korkmaz 1991: 15).

Korkmaz, 12. ve 15. yüzyıllar arasında Eski Anadolu Türkçesi sahasında imlanın henüz klişeleşmemiş olduğunu ve Arap yazısının imkân verdiği ölçüde az çok fonetik olma özelliği gösterdiğini belirtir (1977: 19). Mansuroğlu, Sultan Veled’in Türkçe Manzumeleri üzerinde yapmış olduğu incelemede imla sistemleri arasındaki farkın eski istinsahlarda daha belirli, yeniye doğru gelindikçe ise daha silinmiş olduğunu ama yine de eski sistemin izlerine 15. yüzyılda kopya edilen metinlerde dahi rastlanabildiğini ifade etmiş ve incelediği nüshalar arasında özellikle vezin gereği ne gibi farklı yazılışlar olduğunu göstermiştir (1958: 43, 44-65). Özellikle harekeli metinler üzerinde yapılmış çalışmalarda bu dönemin imla hususiyetleri daha iyi tespit edilebilmektedir. Bu türden harekeli metinlerde dahi imla düzensizlikleri göze çarpmaktadır (Yavuz 1986: 2). Öyle ki kimi zaman eserlerde Arap ve Fars yazı dili geleneğinden geçmiş özelliklerin yanında bilhassa ünlülerin yazılışında eski Türk yazı dili geleneğinden geçen özellikler de dikkati çekmektedir (Korkmaz 1973: 84). Ancak klasik dönem olarak kabul gören 16. ve 18. yüzyıllarda ise genellikle hareke sisteminin terk edilmesi ve Türkçe kelimelerin de Arapça ve Farsçada olduğu gibi ünlülerin kullanılmadığı bir takım klişe yazılışlara bağlanması, bu dönemde dil özelliklerinin tespiti noktasında birçok sıkıntılar ortaya çıkarmıştır. Yazının bu dönemde ne şekilde klişe kalıplara bağlandığı ve bu durumun ne gibi sıkıntılar çıkardığı birçok araştırmacı tarafından vurgulanmıştır (Brendemoen 1977-1979, Korkmaz 1991, Develi 1995, Duman 1995, Gümüşkılıç 1997, Karahan 2006, Ercilasun 2007, Kartallıoğlu 2007).

Eski Anadolu Türkçesinin en karakteristik özelliklerinden biri ünlü yuvarlaklaşması, bir diğeri ise bazı eklerin ünlülerinin daima düz kullanılmasından ortaya çıkan dudak uyumsuzluğudur (Ergin 1990: 69, Timurtaş 1994: 26-40, Özkan 2000: 101-105, Gülsevin-Boz 2004: 94, Karahan 2006: 5). Eski Anadolu Türkçesi döneminde daha önceki dönemlerde olduğu gibi ünlülerin genellikle yazılmaması, hareke sisteminin kimi eserlerde düzenli olarak kullanılırken kimi eserlerde düzenli olarak kullanılmaması, imlanın klişeleşmesi gibi birtakım sebepler bu dönemin dil özellikleri ile ilgili bilgileri kısıtlamaktadır. Bununla birlikte bu dönemle ilgili yapılan araştırmalarda ses ve şekil özelliklerinin tespitinde araştırmacılara yol gösterecek eserler bulunmaktadır.

Vâhidî'nin *Cinânü'l-Cenân* Adlı Eserinde İmla ve Dil Özellikleri

Transkripsiyon metinleri denilen yabancılar tarafından Türkçenin gramerine dair yazılmış bu eserler, dönemde Türkçenin okunuşlarını ve imlasını yansıtmaktadır.¹ Ayrıca Tanzimat döneminde yazılmış olan gramerlerde de yine dönemlerinin imla ve dil özelliklerini yansıtılmaları açısından bu dönem yazı dilinin ses düzeni hakkında bilgilere ulaşılabilir.²

Sözü edilen eserlerde geçen bilgilerin de delil olarak kullanılması ile son yıllarda 16., 17. ve 18. yüzyılların Türkçesinin ses ve şekil bilgisine dair sonuçlar elde edilmeye çalışılmaktadır. Eski Anadolu Türkçesinin ardından Osmanlı Türkçesi ile ilgili çalışmalarda imla ile ilgili genel kabul; çoğunlukla klişeleşmiş bir imla ile yazılış tercih edilse de değişen telaffuzun imlaya zaman zaman yansıdığı ve bu yüzyıllardan itibaren Türkçenin uyumlarının günümüze yakın olduğudur.

Eski Anadolu Türkçesi ve Osmanlı Türkçesi dediğimiz dönemlerde yazılmış eserlerde ses ve şekil özellikleri tespit edilirken yukarıda bahsedilenlerin dışında bir başka sorun da nazma dayalı metinlerde şairin vezin kaygısından dolayı kimi zaman farklı imla ve şekil özelliklerine başvurmasıdır. Şairler kimi zaman vezin gereği kendi dönemlerinin telaffuz veya imlasında bulunmayan bir hususiyeti kullanabilmektedirler. Bu durum bazen şair ve müstensih tarafından kelime ya da ekin yanlış yazıldığı yönünde çıkarımlar yapılmasına da sebep olmaktadır (Çeltik 2008: 171).

Bu çalışmada konu edilen Vâhidî'nin *Cinânü'l-Cenân* adlı eseri de aslında bir 16. yüzyıl metnidir. Ancak, eser daha sonra 1897 yılında Ahmet Cevdet tarafından yayımlanmıştır. Ahmet Cevdet, Tanzimat döneminde Türkiye Türkçesinin ilk gramerini yazmış Türk Dili üzerine çalışmalar yapmış bir

¹ Andre du RYER, *Rudimenta Grammatices Linvae Turcicae*, Paris, 1630; M. VIGUIER, *Elemens de la langue turgue ou tables analytiques de la langue turque usuelle, avec leur developpement*, Constantinople 1790; Cosimo Comidas De CARBOGNANO, *Primi Principi della Grammatica Turca*, Roma, 1794; Amede JAUBERT, *Elements de la grammaire turque a l'usage des eleves de l'Ecole royale et speciale des Langues Orientalium vivantes*. Paris, 1833; Sir James REDHOUSE, (*Grammaire raisonnee de la langue ottomane*. Paris, 1846; Jean DENY, *Grammaire de la Turquie (dialecte osmanlı)*. Paris, 1920-1921, (Çev. Ali Ulvi Elöve, *Türk Dili Grameri (Osmanlı Lehçesi)*, Maarif Vekâleti Yay., İstanbul, 1941). Alessio BOMBACI, *La "Regola del Parlare Turcho" di Filippo Argenti*, Napoli, 1938; E. H. GILSON, *The Turkish Grammar of Thomas Vaughan, Ottoman-Turkish at the End of XVI Century According to an English "Transkriptionstext"*. Wiesbaden, 1987.

² Şemseddin SAMİ, *Nev Usûl-i Sarf-ı Türkî*, İstanbul, 1308; Emir İçhem İDBEN, Abdullah Ramiz Paşa, *Emsile-i Türkiyye*, 1866, Ankara: TDK, 1999; Kaya TÜRKAY, *Halit Ziya Uşaklıgil, Kavâid-i Lisân-ı Türkî*, 1885, TDK Yay., Ankara, 1999; Nevzat ÖZKAN, *Ahmet Cevdet Paşa, Fuat Paşa, Kavâ'id-i Osmaniyye*, 1851, TDK Yay., Ankara, 2000; Nevzat ÖZKAN, *Ahmet Cevdet Paşa, Medhal-i Kavâ'id*, 1851, TDK Yay., Ankara, 2000; Leylâ KARAHAN, Ülkü GÜRİSOY, *Tâhir Ken'n, Kavâid-i Lisân-ı Türkî*, 1893, TDK Yay., Ankara, 2004.

şahsiyettir. O, döneminde değişen telaffuza imlanın uydurulması gerektiğini savunanlardan biridir. Ancak bununla birlikte gelenekselleşen imladan uzak kalamadığını yine kendisi belirtmiştir (Özkan 2000a, 2000b). Elimizdeki eserde de gerek kelimelerin yazılışı gerekse eklerin yazılışında bu tarz ikili şekillere rastlanmıştır. Tespit edilen bu biçimbirimler imlada yazılış şekilleri ile birlikte ele alınacak, böylece Vâhidî'nin *Cinânü'l Cenân* adlı eserinde eski ve yeni imlayı yansıtan şekiller tespit edilmeye çalışılacaktır. Burada eski ve yeni imladan kasıt, özellikle 16. yüzyıl ve sonrasında Tanzimatla birlikte değişmeye başladığı kabul edilen imla ayrımıdır. Çalışmanın bundan sonraki kısmında incelemeye konu olan eser *Cinânü'l Cenân*, CC şeklinde kısaltılacaktır. Bunun yanında Türk dilinin diğer dönemleri için de yine kısaltmalar kullanılacaktır. Kelimelerin karşısında eserdeki sayfa numaraları parantez içinde belirtilmiştir.

1.1. İyelik Ekleri

1.1.1 Teklik 1. Şahıs İyelik Eki

EAT'de yardımcı ünlüleri teklik ve çokluk 1. ve 2. şahıslarda daima yuvarlak gelen ek (Timurtaş 1994: 33, Özkan 2000: 111, Gülsevin-Boz 2004: 137), aslında ET'de dudak uyumuna bağlıydı (Tekin 2000: 247). EAT'de harekeli metinlerde ekin ünlüsü ötre ile karşılanırken, harekesiz metinler söz konusu olunca ekin ünlüsünün yuvarlak mı düz mü olduğunun tespiti mümkün olmamaktadır.

'özümi عذمی (7), yüzüm یوزم (6)

16. yüzyıldan itibaren ise bu dönemin bozuk ses düzeninin yavaş yavaş günümüze dönmeye başladığı varsayılır. Yani dudak uyumu ve ünsüz uyumu artık gelişimini gerçekleştirmektedir. Ancak, aşağıdaki örnekte dudak uyumu gereği kelime kökünün yuvarlak olmasına dayanarak iyelik ekinden önce yuvarlak bir ünlü beklenirken tam tersi bir yönde düz bir ünlü gelmiş ve imlada gösterilmiştir.

yüzimi یوزیمی (121)

Örnekte yuvarlak bir tabandan sonra yardımcı ünlü düz gelmiştir. Bu aslında bir 18. yüzyıl özelliği olabilir. Bu yüzyılda yazılmış eserlerde az da olsa yuvarlak tabanlardan sonra düz şekillere rastlanmaktadır (Kartallıoğlu 2005: 713). Bu da bize *Cinânü'l- Cenân* her ne kadar 16. yüzyıl metni de olsa içerisinde yeni imla ile yazılışlar bulunduğunu göstermektedir.

1.1.2 Teklik 2. Şahıs İyelik Eki

Teklik 2. şahıs iyelik eki de yine ET'de dudak uyumuna bağlı olan eklerden biridir (Gabain 1941: 19, 193). Yani ek EAT döneminde uyum dışı kalmıştır (Timurtaş 1994: 33, Gülsevin 1997: 12, Özkan 2000: 111, Gülsevin-Boz 2004:

Vâhidî'nin *Cinânü'l-Cenân* Adlı Eserinde İmla ve Dil Özellikleri

137). Bu dönemde ekin ünlüsü daima yuvarlaktır. Harekesiz metinlerde ekin ünlüsü herhangi bir harfle gösterilmez. CC'de de bu durumun örnekleri oldukça fazladır.

'aybuñı عیبکی (78), aduñ أدك (6), didâruñda دك راديدي (7), erzakuñı ارزاقکی (42), ħaşmuñ خصمکی (81), özüñe اوزکه (55), vaşluñı وصلکی (7), yanuñdan یانکدن (117)

Ancak, bu metinde aşağıdaki örneklerde teklik 2. şahıs iyelik ekinin yardımcı ünlüsüyle beraber yazıldığını görülmektedir. Üstelik söz konusu yardımcı ses dudak uyumuna girmektedir.

didârıñı دیدار یکی (7), diliñden دلیکدن (112), diliñe دلیکه (15), efkârıñı افکار یکی (14), emriñe امریکه (80), envârıñı انوار یکی (7), pendıñi پندیکی (78), ħahrıñı قهریکی (6), özüñe اوزکه (36), giydiğünle کیدیکله (25)

Bununla birlikte kök yuvarlak ünlü taşıdığı hâlde yardımcı sesi düz alan örnekler de tespit edilmiştir. Bu da yine 17. 18. yüzyıllarda ekin gösterdiği ters uyumsuzluktan olsa gerektir. Bu gibi örnekler eserde yeni imla özellikleridir.

mevcudıñı موجودیکی (76), 'ömriñüñ عمریک (80), öziñe اوزیکه (27), söziñi سوزیکی (94)

Kimi zaman eserde aynı kelimenin aynı eki alırken farklı yardımcı sesleri alması da dikkate değerdir. Aşağıdaki ilk örnekte EAT'de beklenen yönde bir dudak uyumu mevcuttur. Üstelik ekin yuvarlak ünlüsü de yazılmıştır. Oysa ikinci örnekte ters yönde bir uyumsuzluk söz konusudur. Bu defa, kök yuvarlak olmasına rağmen ekin yardımcı ünlüsü düz gelmiş ve imlada da gösterilmiştir.

özüñe اوزکه (36), öziñe اوزیکه

1.1.3 Teklik 3. Şahıs İyelik Eki

Düzlük-yuvarlaklık uyumu açısından düzensizlikler gösteren EAT döneminde teklik 3. şahıs eki genellikle düz ünlüyle karşımıza çıkmaktadır ancak zaman zaman ekin ünlü uyumuna girdiği de görülmektedir (Ergin 1990: 211, Timurtaş 1994: 37, Gülsevin 1997: 12-13, Özkan 2000: 112, Gülsevin-Boz 2004: 137). Ek ET'de de daima düz ünlülü biçimindedir (Gabain 1941: 71). Bununla birlikte son yüzyıllarda ek ünlüsünün köke bağlı olarak uyuma girdiği örnekler de bulunabilmektedir. İncelenen eserde ekin uyuma girmiş şekillerine rastlanmamıştır. Ancak ekin düz olan ünlüsünün imla olarak zaman zaman yazıldığını, zaman zaman ise hiç gösterilmediğini söylemek mümkündür. Aşağıdaki kelimeler bu duruma örnektir.

âyinesiniñ آیینه سنك (30), cebhesinde جبهه سنده (14), dirliğinde دیرلکنده (116), miskinini مسکیننی (7), ħayratını خیراتی (z), ħüylariyle خوبیلرله (18), pişesinde پیشه

ایتدوکنی (88), *işitdügini* ایشیتدوکنی (118), *hayf itdigine* خوف ایتدیکنه (5) سندھ (40), *kendisin* کنديسين (19), *kendüsine* کندوسنه, *kendüsini* کندوسنی (111), *korqđıgına* قورقدیغنه (118)

CC'da ekin ünlüsünün yazıldığı örnekler de oldukça fazladır:

'ömrinün عمرينك (30), 'özrini عذر يني (7), *şadıkanuñ* صادقينك (17), *birisidür* بيريسيدر (5), *birlerine* برلرينه (13), *birliğinüñ* برلكينك (8), *cümlesine* جمله سينه (5), *ecrîni* اجرينى (12), *fıkrini* فكرينى (23), *güftârına* كفتار ينه (29), *ğayrını* خيرينى (28), *hevâsına* هواسينه (29), *ma'bûdına* معبودينه (22), *şey'-i kemterinden* شى كمتريندن (8), *ğalibine* طاليبينه (13), *bildiginüñ* بيلديكينك (100), *buyurduğı* بويوردیغى (103), *cem' itdigi* جمع ايتديكى (68), *geldigi* كلديكى (66), *kendisin* کنديسين (91), *kendüsine* کنديسينه (16), *kendözini* کندوزينى (37), *kuvvet-i kalb oldığı* قوه قلب اولديغى (84), *ğadir oldığı* روزو شب ايتدوکی (33), *ruz u şeb itdügi* اولدوغي (9), *olduğı* اولدوغي (105).

17. ve 18. yüzyıllardan itibaren teklik 3. şahıs iyelik ekinin ünlüsünün düzlük-yuvarlaklık uyumuna geçiş süreci göstermeye başladığından hareketle, CC'de ekin imlasının eskiyi yansıttığı söylenebilir.

1.1.4 Çokluk 1. Şahıs İyelik Eki

ET'de ekin yardımcı ünlüsü ile ek ünlüsü uyuma bağlıdır (Tekin 2000: 248). Ek, EAT'de sonradan yuvarlaklaşan ekler bünyesinde ele alınır (Ergin 1990: 211, Timurtaş 1994: 33, Gülsevin 1997: 12, Özkan 2000: 112, Gülsevin-Boz 2004: 137). Ekin yazılışı CC'de eski imla geleneğine bağlıdır, ünlüsü yazılmamıştır.

gözümüze كوزمه , *özümüze* اوزمه (8), *ağvâlimüz* احواليمز (15)

Aşağıdaki örnekte yardımcı ses, kökün ünlüsüne uyumlu olarak gelmiş ve yazılmıştır. Bir örneğine rastladığımız bu durum da eserin baskısını yapan Ahmet Cevdet'in dönemiyle ilgili olmalıdır. Bu yazılış yeni imlayı yansıtır.

işimüz ایشيمز (5)

1.1.5 Çokluk 2. Şahıs İyelik Eki

Bu ek de ET safhasında düzlük-yuvarlaklık uyumuna bağlı olan eklerden biridir (Tekin 2000: 250). Ekin ünlüsü EAT döneminde yuvarlak ünlüdür ve ekten önce gelen yardımcı ses de yuvarlak ünlüyle bağlanmıştır (Ergin 1990: 212, Timurtaş 1994: 33, Gülsevin 1997: 12, Özkan 2000: 112, Gülsevin-Boz 2004: 137). CC'de ekin yardımcı ünlüsü gösterilmediği gibi ekin ünlüsü de yazılmamıştır.

araujzda آره كرده (18), *istediğünüzden* ايستديككزدن (13)

1.1.6 Çokluk 3. Şahıs İyelik Eki

Vâhidî'nin *Cinânü'l-Cenân* Adlı Eserinde İmla ve Dil Özellikleri

CC'de ekin ikinci ünlüsü bütün devirlerde olduğu gibi daima düz ünlüdür ve ekin ünlüsü zaman zaman yazılmıştır (Ergin 1990: 212, Timurtaş 1994: 65, Gülsevin 1997: 12, Özkan 2000: 112, Gülsevin-Boz 2004: 137).

bendelerini بندہ لرینی (7), *güllerini* کلرینی (30), *kullarına* قوللر ینه (9)

1.2. Hâl Ekleri

1.2.1. Bulunma Hâli Eki

EAT'de ekin tonsuz şekilleri kullanılmamıştır. Hem tonlu hem tonsuz tabanlardan sonra ek tonlu şekliyle yazılmıştır (Ergin 1990: 223, Timurtaş 1994: 71, Gülsevin 1997: 48, Özkan 2000: 115, Gülsevin-Boz 2004: 110). CC'de de ekin tonsuz şekillerine rastlanmamış ve gelenekselleşen imlaya göre ekin ünlüsü kalın tabanlardan sonra da daima *o* ile yazılmıştır.

araujda آره كزده (18), *cebhesinde* جبهه سنده (14), *didârunjda* دیدار كد (7), *dirliginde* دیرلکنده (116), *pişesinde* پیشه سنده (5)

1.2.2. Çıkma Hâli Eki

EAT'de ekin ünsüzü daima tonlu şekilde yazılırken, ek ünlüsü ise kalınlık-incecik uyumuna bağlıdır (Ergin 1990: 224, Timurtaş 1994: 72, Gülsevin 1997: 55, Özkan 2000: 116, Gülsevin-Boz 2004: 111).

CC'de de bu durum değişmez. Ek, tonlu ve tonsuz tabanlardan sonra daima *d*'li şekilde yazılmış olup ekin ünlüsü harekesiz metinlerde geleneksel imlada yazılmamıştır.

gökden کوکدن (7), *tarafdan* طرفدن (7), *anlardan* انلردن (35), *diliğden* دلیکدن (112), *kendiden* کندیدن (118), *kendüden* کندودن (71), *olardan* اولردن (12), *şey'-i kemterinden* شئ کمتر بندن (8), *yanuğdan* یانکدن (117), *istediğünüzden* ایستدیگؤزدن (13)

1.2.3. Yönelme Hâli Eki

ET'de {-GA} olan yönelme hali, EAT dönemine ek başındaki /g/ sesini düşürerek girmişti (Ergin 1990: 222, Timurtaş 1994: 69, Gülsevin 1997: 38, Özkan 2000: 114, Gülsevin-Boz 2004: 108). CC'de ek kalınlık-incecik uyumuna uymaktadır ve ünlüsü de daima *o* ile yazılmıştır.

birlerine برلرینه (13), *cümlesine* جمله سینه (5), *diliğe* دلیکه (15), *emriğe* امریکه (80), *gözümüze* کوزمزه (27), *öziğe* اوزیکه (27), *özümüze* اوزمزه (8), *öziğe* اوزوکه (36), *öziğe* اوزکه (55), *talibine* طالبینه (13), *havf itdigüne* خوف ایتدیگنه (118), *kendiğe* کندیکه (78), *kendisine* کندیسینه (16), *kendüsine* کندوسنه.

anlara آنلره (14), *güftârına* گفتار ینه (29), *hevâsına* هواسینه (29), *kullarına* قوللر ینه (9), *ma'bûdına* معبودینه (22), *olara* اولاره (35), *korqđığına* قورقدیگنه (118)

Ek, teklik 3. şahıs iyelik eki ve zamirlerden sonra damak n'sini alarak kelimeye bağlanır. Aşağıdaki tek örnekte ise dönüşlülük zamirine /y/ yardımcı sesini alarak bağlanmıştır.

kendiye كندی به (119), *kendüye* كندويه (30), *kendüye* كندويه (37)

1.2.4. Belirtme Hâli Eki

EAT'nin genel belirtme hâli eki, ET'de kullanılan üç belirtme hâli ekinden biri olan {+Xg} dan gelmektedir. Birden fazla heceli kelimelerin sonundaki /g/ ler düşünce ekin yardımcı ünlüsü genel yükleme hâli eki olmuştur. Bununla birlikte bu dönemde diğer belirtme hâli eklerinin de kullanıldığı görülmektedir. Ek, ET'de uyuma bağlı iken (Gabain 1941: 181, Erdal 2004: 170) EAT'de daima düz gelmiştir (Ergin 1990: 220-221, Timurtaş 1994: 70, Gülsevin 1997: 31, Özkan 2000: 115, Gülsevin-Boz 2004: 105). Ek, 19. yüzyılın başlarına kadar klişeleşmiş imlaya bağlı olarak daima /y/ ile yazıldığı için uyuma giriş sürecini tespit etmek zordur.

fâğıy فاعی یی (37), *ķullığı* قولغی (9), *'aybıy* عیبکی (78), *'özrimi* عذرمی (7), *'özrini* عذرینی (7), *almağı* ألمغی (13), *bendelerini* بندہ لرینی (7), *didârıy* دیدار یکی (7), *ecrîni* اجرینی (12), *efkârıy* افکاریکی (14), *envârıy* انوار یکی (7), *erzâkuş* ارزاقکی (42), *fıkrini* فکرینی (23), *güllerini* گلرینی (30), *ķayrını* خیرینی (28), *mevcudıy* موجودیکی (76), *miskinini* مسکینینی (7), *ķaşmıy* خصمکی (81), *ķayratını* خیراتی (28), *pendıy* پندیکی (78), *sözıy* سوزیکی (94), *ķahrıy* قهریکی (6), *vaşluş* وصلکی (7), *işitdügini* ایشیدوکنی (88), *itdügini* ایتدوکنی (40), *kendiş* کندیکی (77), *kendiş* کندیکی (95), *kendözini* کندوزینی (37), *kendüy* کندوکی (52), *kendüsini* کندوسنی (111), *yüzimi* یوزیمی (121)

CC'de kimi zaman belirtme hâli eki {-n} kullanılmıştır. Bu kullanımın eserin orijinalinde olmalıdır. Vâhidî'nin bunu vezin kaygısıyla yaptığını söyleyebilirsek de eserin nesirle yazılmış olan sebep-i telif-i kitap bölümünde de bu tarz kullanıma fazlaca rastlamış olmamız bu kullanımın sözlü veya yazılı geleneğe dayandığını düşündürmektedir.

birlişin برلکن (64), *kendisin* کنديسن (19), *azabın* عذابن (8), *su'alın* سؤالن (8), *yüzün* یوزن (9), *vuslatın* وصلتن (8), *birlişin* برلکن (64), *şohbetin* صحبتن (68), *sinesin* سینہ سین (75), *kendisin* کنديسن (91), *dillerin* دللرين (119), *sa'atin* ساعتن (101), *sözün* سوزن (93)

1.2.5. İlgi Hâli Eki

ET'de düzlük-yuvarlaklık uyumuna bağlı olan ek (Gabain 1941: 63) EAT'de daima yuvarlak ünlü taşıyan eklerden biridir (Ergin 1990: 218, Timurtaş 1994: 68, Gülsevin 1997: 25, Özkan 2000: 114, Gülsevin-Boz 2004:

Vâhidî'nin *Cinânü'l-Cenân* Adlı Eserinde İmla ve Dil Özellikleri

139). CC'de ek daima ünlüsü olmadan yazılmıştır. Bu da eski imla özelliğini gösterdiğinin işaretidir.

atanuñ اتاكك (40), *gicenüñ* كيجه نك (40), *'ömrinüñ* عمرينك (30), *şadıķınuñ* انلرك (17), *şanmadıģuñ* شانمديغك (83), *anlaruñçün* انلر كچون (18), *anlaruñ* انلرك (34), *anuñla* انكله (22), *âyinesinüñ* آيينه سنك (30), *birliģinüñ* برلكينك (8), *kendinüñ* بيلديكينك (100), *kendinüñ* كندينك (64), *'ömrinüñ* عمرينك (80), *bildiginüñ* بيلديكينك (100)

1.3. Bildirme Ekleri

EAT'de teklik ve çokluk ikinci şahıs bildirme ekleri daima düz ünlülükten, çokluk birinci şahıs ile teklik ve çokluk üçüncü şahıs bildirme ekleri ise daima yuvarlak ünlüdüdür (Timurtaş 1994: 110-111, Özkan 2000: 144). CC'de de bunun aksi yönde bir imlaya rastlanmamıştır.

ķulmyuz قولمىيز (12), *avareyem* آواره يم (6), *sensin* سنسين (7)

birisidür بيريسيدر (5), *bu midur* بوميدر (12), *buyurmuşdur* بيورمشدر (20), *germ olıcakdur* كرم اوليجقدر (111), *lâyık midur* لایقميدر (24), *kendidür* كنديدر

1.4. Yapım Ekleri

1.4.1. {-IU} İsimden İsim Yapım Eki

ET'de {-Ilg}şeklinde ve uyuma baēlı olan bu ek (Gabain 1941: 53, Tekin 2000: 84), EAT'de yuvarlak ünlüdüdür (Ergin 1990: 151, Timurtaş 1994: 78, Gülsevin 1997: 118, Özkan 2000: 119, Gülsevin-Boz 2004: 153). CC'de de ekin ünlüsü genellikle yuvarlaktır.

'amellü عملو (54), *bahâlu* بهالو (86), *dürlü* درلو (68), *ne denlü* نكلو (7)

CC'de yuvarlak bir tabandan sonra ekin düz şekline tek bir örnekte rastlanmıştır.

ķutlı قوتلى (64)

1.4.2. {-(I)l-} Fiilden Fiil Yapım Eki

ET'de yardımcı ünlüsü dudak uyumuna baēlı olan bu ek (Gabain 1941: 156, Tekin 2000: 95), EAT'de umumiyetle düz ünlü ile kullanılmıştır (Ergin 1990: 196, Timurtaş 1994: 118, Gülsevin 1997: 140, Özkan 2000: 134, Gülsevin-Boz 2004: 116). Geleneksel Arap imlasına uygun olarak yardımcı ünlüler yazılmamıştır.

şatılmaz ساتلمز (122), *diril* ديرل (72), *bilinir* بيلنير (82)

CC'de ekin yardımcı ünlüsünün yazıldığı örnekler hayli fazladır.

dirilür دیریلور (20), *dökilür* دوکیلور (118), *meded umilur* مدد اومیلور (5), *onlur* اوکیلور (91)

Aşağıdaki örnekte ise ekin yardımcı ünlüsünün yuvarlak tabandan sonra yine yuvarlak geldiğini görmekteyiz. Bu durum ekin ünlüsünün uyuma girmeye başladığının bir delili olmalıdır.

oñulur اوکولور (63)

1.4.3. {-Iş-} Fiilden Fiil Yapma Eki

Bu ekin de yardımcı ünlüsü ET'de uyuma bağlı iken (Gabain 1994: 130) EAT'de uyum dışı kalmıştır ve umumiyetle düzdür (Ergin 1990: 198, Timurtaş 1994: 119, Gülsevin 1997: 135, Özkan 2000: 135, Gülsevin-Boz 2004: 116). Ekin yardımcı ünlüsü CC'de bazan yazılmazken bazan yazılmıştır.

sevişe سویشه (18), *virışün* ویریشک (18), *irişdi* ایرشدی (99), *irişir* ایریشیر (92), *irişir* ایریشیر (116)

Görüldüğü gibi aynı kelime için bazen ekin yardımcı ünlüsü yazılırken bazen yazılmamıştır. Aşağıdaki örnekte ise yuvarlak tabandan sonra yine yardımcı sesin yuvarlak ünlülü geldiğini görmekteyiz. Burada da ekin ünlüsünün uyuma girmeye başladığını görmek mümkündür.

tutuşdurur طوتوشدیرر (118)

1.4.4. {-(U)r-} Fiilden Fiil Yapma Eki

EAT'de ekin ünlüsü genellikle yuvarlaktır. İmlada ise söz konusu ünlü genellikle yazılmamaktadır (Timurtaş 1994: 117, Gülsevin 1997: 139, Özkan 2000: 134, Gülsevin-Boz 2004: 115). ET'de ise ek genellikle /u/, bazen /a/, çok az da /ı/ ünlüsünü alır: *ölür-*, *basur-*, *bütür-*, *kiter-* (Gabain 1941: 60). CC'de de ekin ünlüsü aşağıdaki örneklerde olduğu gibi kimi zaman yazılmamıştır.

arturur آرترر (55), *geçürür* کچورر (94)

Bununla birlikte ek ünlüsünün yuvarlak şekillerine de rastlanmakta olup bazen de aynı kelime kökünden sonra aşağıdaki örneklerde olduğu gibi ikili şekiller dikkati çekmektedir.

kavşurur قوشوروب (90), *düşürür* دوشورر (97), *düşürir* دوشوریر (95)

1.4.5. {-(I)t-} Fiilden Fiil Yapma Eki

Ekin yardımcı ünlüsü ET'de de tam bir uyum göstermemekle birlikte kısmen uyuma bağlıdır (Erdal 1991: 760-797, Tekin 2000: 97). EAT'de ise ünlüsü daima düz olan eklerden biridir (Timurtaş 1994: 117, Gülsevin 1997: 139, Gülsevin-Boz 2004: 115). Ergin, ekin yardımcı ünlüsünün eskiden beri ünlü uyumuna bağlı olduğunu belirtmiştir (1990: 201).

ahtsa أفیتسه (69), *eridür* اریدر (69), *çorkıdursın* فورکیدرسین (25)

1.4.6. {-DUR-} Fiilden Fiil Yapma Eki

Bu ek, ünlüsü ET'den beri yuvarlak olan eklerden biridir (Gabain 1941: 60, Ergin 1990: 202, Timurtaş 1994: 117, Özkan 2000: 134, Gülsevin-Boz 2004: 115). CC'de ekin düz şekillerinin yuvarlak ünlülü fiillerle kullanım oranı oldukça yüksektir.

bed-du'a itdirür بد دعا ایتدیرر (72), *bildiren* بیلدیرن (34), *bildirüp* بیلدیروب (9), *bindirdi* بندیردی (121), *döndirir* دوندیریر (98), *giydürüp* کیددیروب (27), *güldürür* کولدورر (89), *işledir* işledir (83), *güldürür* کولدورر (89)

Bunun yanı sıra ikili kullanımlara da rastlanır.

öldürür اولدیرر (104), *öldürür* اولدورر (89),

Kimi zaman ekin ünlüsü imlada gösterilmemiştir.

yidürüp ییدروب (21), *bildürmez* بیلدرمز (37)

1.4.7. {-gUr-} Fiilden Fiil Yapma Eki

Bu ek, ET ve EAT'de daima yuvarlak ünlü taşımaktadır (Ergin 1990: 203, Timurtaş 1994: 117, Gülsevin 1997: 140, Tekin 2000: 95, Özkan 2000: 134, Gülsevin-Boz 2004: 115). CC'de tespit edilen ve aşağıda gösterilen aynı fiile gelen farklı yazılıştaki ekler dikkat çekicidir. Ekin düz şekilleri, yavaş yavaş uyuma giriş sürecine girildiğini göstermektedir. Ek ünlüsü bazen imlada gösterilmemiştir.

irgürmez ایرکرمز (48)

Bazen de aynı köke ek ünlüsünün düz ve yuvarlak şekilleriyle geldiği görülmektedir.

bî-dâde irgiren بدآده ایرگیرن (80), *fesada irgüren* فساده ایرکورن (80), *irgüre* ایرکورر (42), *irgürür* ایرکورر (112), *irgürür* ایرکورر (42)

1.4.8. {-(I)n-} Fiilden Fiil Yapma Eki

Ek, ET'de dudak uyumuna bağlı iken (Gabain 1941: 159), EAT'de uyum dışı kalarak yardımcı ünlüsü daima düz kullanılmıştır (Ergin 1990: 192, Timurtaş 1994: 119, Özkan 2000: 134, Gülsevin-Boz 2004: 116). Ancak bununla birlikte çok az örnekte uyuma girdiği de görülmektedir (Gülsevin 1997: 140). CC'de çoğu örnekte yardımcı ses düz gelmiştir.

geçinür کچینور (118), *görinen* کورینن (112), *idindi* ایدیندی (66), *idinirler* ایدینیرلر (10), *huy idinürseñ* خوی ایدینورسه ک (24), *sedd-i ramağ idin* سد رمق ایدین (25),

Vâhidî'nin *Cinânü'l-Cenân* Adlı Eserinde İmla ve Dil Özellikleri

Ek ünlüsünün 16. yüzyıldan itibaren yuvarlak ve düz tabanlara /y/ şeklinde geldiği ve 19. yüzyılda artık bu imlanın kalıplaştığı bilinmektedir (Ercilasun 2007: 256, Kartallıoğlu 2007: 91). CC'de de ekin bu şekilde dal-y-kaf/kef ile yazılışının örnekleri oldukça fazladır. Bu durum da yine Ahmet Cevdet'in tercih ettiği bir imla olabileceğini düşündürmektedir.

şanmadığıuñ صائمدیگه (83), *bildiginüñ* بیلدیگه (100), *cem' itdügi* جمع ایئدیگی (68), *geldigi* کلدیگی (66), *geldiginçe* کلدیگه (48), *giydigünle* کیدیگه (25), *sevdiğiyle* سودیگیله (66), *güş itdigünçe* گوش ایئدیگه (117), *havf itdigine* خوف ایئدیگه (118), *ihtiyâç itmedigiçün* احتیاج ایئمدیگیچون (116), *istediginüzden* ایستدیگزدن (13), *kuvvet-i kalb oldığı* قوه قلب اولدیگی (84), *pîr oldığınca* پیر اولدیگنجه (116), *kadir oldığı* قادیر اولدیگی (9), *korıdığına* قورقدیگنه (118), *yidügün* ییدیگه (2), *buyurduğu* بویوردیگی (103)

1.6.2. {-An}

ET döneminden EAT dönemine ek başındaki /g/ ve /ğ/ sını düşürerek giren bu sıfat-fiil eki geleneksel imlada genellikle ünlüsü olmadan sadece /ن/ harfiyle yazılmıştır (Timurtaş 1994: 136, Gülsevin 1997: 124, Özkan 2000: 150, Gülsevin-Boz 2004: 148). CC'de de durum farklı değildir.

bî-dâde irgiren بدآده ایرگیرن (80), *bildiren* بیلدیرن (34), *fesada irgüren* فساده (9) بیلمینلره (112), *görinen* کورینن (80) ایرکورن

1.7. Zarf-Fiil Ekleri

1.7.1. {-Up}

Bu ek, ET'de dudak uyumuna bağlıdır. Ancak zaman zaman çift ünsüzden sonra düz şekilleri bulunur (Gabain 1941: 84). Ekin imlası vav-be harfleriyle kalıplaşmıştır (Ergin 1990: 322, Timurtaş 1994: 140, Gülsevin 1997: 133, Özkan 2000: 154, Gülsevin-Boz 2004: 152). Üstelik bu imla 20. yüzyıla kadar da devam etmiştir (Ercilasun 2007: 257). CC'de de ek yine aynı imla ile karşımıza çıkmakta düz şekillerine rastlanmamaktadır. Bu da eski imlayı yansıtmaktadır. Ekin ünsüzü muhtemelen /p/ ile seslendirilmesine rağmen kalıplaşan bu imla terk edilmemiştir. Bunun sebebi ise Arap alfabe sisteminde /p/ sesinin bulunmayışıdır.

açup آچوب (30), *dinleyüp* دیکلیوب (25), *getürüp* کتوروب (121), *i'tibar eyleyüp* ایئتبار ایلیوب (27), *incinüp* اینجینوب (78), *işidüp* işidüb (88), *tanıyup* طانیوب (46), *bildirüp* بیلدیروب (9), *giydirüp* کیدیروب (27), *kaşşurup* قوشوروب (90), *yidürüp* ییدیروب (21)

1.7.2. {-IcAK}

EAT'nin karakteristik eklerinden biridir. Ek, ET'de ve daha sonra TT'sinde kullanılmayan bir zarf-fiil ekidir. Ekin her iki ünlüsü de EAT'de daima düz ünlüdür (Ergin 1990: 325, Timurtaş 1994: 139, Gülsevin 1997: 129, Özkan 2000: 153, Gülsevin-Boz 2004: 149). Transkripsiyon metinleri de eki düz ünlülü olarak vermişlerdir. Bunun yanı sıra Arap harfli kimi metinlerde ekin ilk ünlüsünün yuvarlak tabanlardan sonra uyumlu olarak geldiği görülebilmektedir (Kartallıoğlu 2005: 91). CC'de de tespit edilen örneklerde ekin ilk ünlüsü düzdür. Eserde bu zarf-fiil ekinin kullanılıyor olması, ekin imlasının eskiye bağlı olduğunu göstermektedir.

bulcaḳ بوليجق (63), *göricek* كوريجك (37), *olcaḳ* اوليجق (63), *temam idicek* تمام ايديجك (9)

1.7.3. {-UbAn}

ET'de bulunmayan bu ek, EAT'de daima yuvarlak ünlüdür (Ergin 1990: 326, Timurtaş 1994: 140, Gülsevin 1997: 133, Özkan 2000: 154, Gülsevin-Boz 2004: 152). Ekin son örneklerine 1639 yılında yazılmış olan *Mir'âtü'l-Ahlâk*'ta yuvarlak ünlülü olarak rastlanmaktadır. 17. ve 18. yüzyılda yazılmış transkripsiyon metinlerinde de kullanılmayan ek muhtemelen 17. yüzyılın başlarında kullanımdan düşmüştür (Kartallıoğlu 2005: 690).

CC'de de yine eke az rastlanmakta ve yuvarlak ünlü taşımaktadır. Bu da eserin eski imlayı yansıtan özelliklerinden biridir.

aluban ألوين (28)

1.7.4. {-IncA}

Bu ek de ET'den EAT'sine başındaki /g/ ve /ğ/ sesini düşürerek giren eklerden biridir (Gabain 1941: 236). Ek ünlüsü, EAT döneminde daima düzdür (Ergin 1990: 323, Timurtaş 1994: 138, Gülsevin 1997: 126, Özkan 2000: 154, Gülsevin-Boz 2004: 149). Osmanlı Türkçesi döneminde ek ünlüsü uyuma girme sürecindeyse de düz şekli de devam etmiştir. 17. yüzyıl sonrasında ise ekin ünlüsü dönemin Arap harfli eserlerinde yuvarlak tabanlardan sonra dudak uyumuna bağlanmıştır; ancak diğer yandan dönemin transkripsiyon metinlerinde ek istisnasız düz ünlülü olarak verilmiştir (Kartallıoğlu 2005: 178). CC'de ek genellikle düz gelmiş ve imlada ekin baştaki ünlüsü yazılmamıştır.

bilmeyince بيلمينجه (104), *varınca* وارنجه (106), *itmeyince* ايتمينجه (106)

1.8. Fiilde Zaman

1.8.1. Görülen Geçmiş Zaman {-DX}

Teklik 3. şahısta görülen geçmiş zaman eki ET'den itibaren düz ünlülü gelmiştir (Gabain 1941: 217). Bu durum EAT'de de değişmez. 1. ve 2. şahıslarda ise EAT'sinde daima yuvarlak ünlülüdürler (Ergin 1990: 283, Timurtaş 1994: 120, Özkan 2000: 136, Gülsevin-Boz 2004: 122).

CC'de ekin 1. ve 2. teklik ve çokluk şekillerinde ünlünün yazılmadığı görülmektedir. Bu durumda klasik imlaya uygun olarak yuvarlak olarak okunabilir.

gördüm كوردم (121), *virebildüm* ويره بيلدم (120), *açmaduñ* آچمدك (15)

Teklik 3. şahıs görülen geçmiş zaman eki, bu yüzyıllarda gelenekselleştiği üzere genellikle dal-ye ile yazılmıştır. Ekin bu şekildeki kalıplaşması diğer bütün eklerden daha kuvvetli olmuş, Tanzimat gramerlerinde de telaffuzun imlaya yansıtılması gerektiği vurgulanırken bu ekle ilgili böyle bir teklif olmamıştır. Bu dönem gramer yazarları da eki düz ünlülü şekliyle yazmışlardır. Ancak *Tahir Kenan*'ın ekle ilgili uyarıları olmuştur (Ercilasun 2007: 258, Kartallıoğlu 2007: 99). Bu dönemde ek telaffuzda uyuma girse bile klişeleşmiş imla bunun dile yansımaları engellemiştir.

buyurdu kim بيوردى كيم (12), *götürdü* كوتوردى (8), *götürdü* كوتوردى (121), *irişdi* ايرشدى (99), *buldılar* بولدىلار (12), *güldiler* كلدىلار (121), *bindirdi* بنديردى (121), *idindi* ايديندى (66)

Aşağıdaki tek bir örneğine rastlanan ek, çokluk 2. şahısta da düz ünlülü olarak şahıs ekine bağlanmıştır.

oldıñuzsa اولدىكزسه (11)

Örneğin tek olmasından hareketle, bu ters uyumun sebebi yanlış yazılmaya bağlanabileceği gibi ekin düz ünlüsünün diğer yuvarlak ünlülü şahıs eklerini etkilemesine de bağlanabilir.

1.8.2. Öğrenilen Geçmiş Zaman {-mİş}

Gabain ekin ET'de genellikle düz ünlülü olmakla birlikte yuvarlak şekillerinin de bulunduğu söylemiş ancak buna örnek vermemiştir (Gabain 1941: 81). EAT döneminde ek daima düz ünlülü olarak karşımıza çıkar (Ergin 1990: 284, Timurtaş 1994: 121-122, Gülsevin 1997: 80, Özkan 2000: 137, Gülsevin-Boz 2004: 118). Daha sonra OsT döneminde ekin yuvarlak şekilleri görülmeye başlanır. Transkripsiyon metinleri de ekin uyumlu olduğunu belirtmişlerdir.

CC'de de ek tespit edilen kelimelerde de klasik imlaya uyumludur. Dolayısıyla düz ünlülü okumak mümkündür.

bilmişem بيلمشم , *buyırmışdur* بيورمشدر (20)

1.8.3. Geniş Zaman

Gabain ekin *-ur*, *-ür*; nadiren *-ar*, *-er*; az da olsa *-ır*, *-ir*, fiil tabanı ünlü ile bitirse *-yur*, *-yür*; çok az örnekte is *-r* olduğunu ifade eder (1995: 216). EAT'de gelecek zaman için *-ur*, *-ür*; *-ar*, *-er*; *-r* ekleri kullanılmıştır (Ergin 1990: 277, Timurtaş 1994: 122, Özkan 2000: 137, Gülsevin-Boz 2004: 124).

Ekin *-ar*, *-er* ve *-r* şeklinin yazılışında çok fazla değişiklik görülmez. *-ar*, *-er* de ekin ünlüsü tespit edilen aşağıdaki örnekte yazılmıştır.

yağarsın ياقارسين (12)

-ur, *-ür* şekli ise CC'de bazı farklılıklar gösterir. Aşağıda tespit edilen örneklerde ekin ünlüsü yuvarlak şekilde gelmiş ve yazılışı da imlada gösterilmiştir.

bilürem بيلورم (6), *olurvan* اولورون (96), *alursın* آلورسين (26), *bilürsin* بيلورسين (15), *olursan* اولورسه ك (29), *huy idinürseñ* حوى ايدينورسه ك (24), *bulur* بولور (19), *getürdi* كتوردى (7), *görürem* كورورم (6), *iletür/iltür* التور (28), *irişür* ايريشور (41), *irişür* ايريشور (57), *irişür* ايريشور (58), *olurmu* اولورمى (38), *dökilür* دوكيلور (118), *dokunur* دوقونور (92), *geçinür* كچينور (118), *görünür* كورينور (21), *görünür* كورونور (52), *güldürür* كولدورر (89), *meded umulur* مدد اوميلور (5), *onlur* اوكلور (91), *oñulur* اوكلور (63), *haber alurlar* خبر آلورلر (10), *bulışurlar* بوليشورلر (103), *dirilür* ديريلور (20)

Aşağıdaki örneklerde ise bu defa ek ünlüsü imlada gösterilmemiştir.

hoş görürsin خوش كوررسين (7), *korkıdursın* قوركيدرسين (25), *getirürdi* كتيردى (121), *görürse* كوررسه (14), *ısrur* ايصيرر (91), *virir* ويرر (83), *virürse* ويررسه (23), *virür* ويرر (108), *arturur* آرترر (32), *arturur* آرترر (55), *ağtarur* آقتارر (108), *bed-du'a itdirür* بد دعا ايتديرر (72), *düşürür* دوشورر (97), *eridür* اريدر (69), *geçürür* كچورر (94), *güldirür* كولديرر (104), *güldirür* كولديرر (116), *irgürür* ايركورر (42), *öldirür* اولديرر (104), *öldürür* اولدورر (89), *tuşdurur* طوشدويرر (118), *görürler* كوررلر (58)

CC'de tespit edilen aşağıdaki örneklerde ise ekin ünlüsü hem düz hem yuvarlak tabanlara düz şekliyle bağlanmakta *ye-re* imlası dikkati çekmektedir. Örneği az sayılamayacak bu durum ekin ünlüsünün uyuma girmeye başladığını göstermektedir. Ancak bu eserin yazıldığı yüzyıla ve Vâhidî'ye ait bir özellik midir, yoksa eseri tekrar yayımlayan Ahmet Cevdet'in bir tasarrufu mudur bunu belirlemek güçtür.

Vâhidî'nin *Cinânü'l-Cenân* Adlı Eserinde İmla ve Dil Özellikleri

görürsün كوريرسين (77), *irişirsün* ايريشيرسين (119), *virirdün* ويريردك (117), *virirsün* ويريرسه ك (86), *şanır* صانير (58), *inanır* اينانير (85), *irişir* ايريشير (92), *işidir* ايشيدير (10), *varırsa* واريرسه (78), *virir* ويرير (90), *virirmiş* ويريرمش (49), *yinir* بينير (113), *bilinir* بيلنير (82), *döndirir* دونديرير (98), *düşürir* دوشورير (95), *giderir* كيدرير (75), *koparır* قوپارير (118), *idinirler* ايدينيرلر (10), *yave varır* ياره وارير (101), *düşürir* دوشورير (95)

CC geniş zaman eki ile ilgili tespit edilen bu düz ve yuvarlak şekillerin zaman zaman aynı kök ve taban için farklı kullanımlar göstermesi tam bir geçiş arz etmektedir. Bu durum için tespit edilen örnekler aşağıdadır ve azımsanamayacak sayıdadır.

görürse كوريرسه (14), *görürem* كورورم (6), *iletir* ايله ثير (119), *iletür/iltür* التور (28), *irişir* ايريشير (116), *irişür* ايريشور (41), *virir* ويرير (83), *virir* ويرير (83), *düşürir* دوشورير (95), *düşürür* دوشورر (97), *görünür* كورينور (91), *görünür* كورونور (52), *güldürür* كولديرر (116), *güldürür* كولدورر (89), *öldürür* اولديرر (104), *öldürür* اولدورر (89), *görürsün* كوريرسين (77), *görürsün* كوريرسين (44)

1.8.4. Gelecek Zaman {-y}IsAr}

ET'de ve bugün kullanımda olmayan eklerden biri de gelecek zaman eki {-y}IsAr}'dır. Ekin her iki ünlüsü de daima düzdür (Ergin 1990: 287, Timurtaş 1994: 125-126, Özkan 2000: 137, Gülsevin-Boz 2004: 128).

CC'de de ekin düz ünlülü şekilleri karşımıza çıkmaktadır.

bulmayısar بولميبيرس (29), *görürsün* كوريرسين (104), *görmeyiser* كورميبيرس (13), *viriser* ويريسر (90)

EAT döneminde her ne kadar gelecek zaman eki olarak yaygın şekilde {-y}IsAr} kullanılmış olsa da {-ACAK} eki de gelecek zaman eki olarak kullanılmaya başlanmıştır. CC'de de bunun örneğini görmekteyiz. Ancak burada ekin imlasının {ICAK} zarf-fiil ekiyle karıştığı dikkati çekmektedir. Aşağıdaki ilk iki örnekte ekin baştaki ünlüsü düz, dar olarak yazılmıştır. Bu, zarf-fiil ekinin imlasıdır.

olıcağsın اوليچق سن (31), *germ olıcakdur* كرم اوليچقدر (111), *mennân idecek* منان ايديه جك (105), *varacağ* واره جق (5)

1.8.5. Emir Kipi

EAT'nde emir kipi, Türkçenin her döneminde olduğu gibi her şahıs için farklı eklerle yapılmaktadır. CC emir ekleri açısından çok farklı imla özellikleri göstermez. Çokluk birinci şahıs emir eki ile teklik ve çokluk üçüncü şahıs emir ekleri EAT'de daima yuvarlak ünlülüdür (Ergin 1990: 289-290, Timurtaş 1994:

129-130, Özkan 2000: 143, Gülsevin-Boz 2004: 133-135). CC'de teklik 1. şahıs için örnek tespit edilememiştir. Diğer şahıslar için örnekler aşağıdadır.

al آل (14), *incinme* اينجينمه (78), *oķu* اوقو (89), *yūri* يورى (33), *sedd-i ramaķ idin* سد رمق ايدين (25), *sevmesünmi* سومسونمى (27), *olalum* اوله لم (118), *irişün* ويريشك (18), *anlayuñ* اكلايك (11), *virişün* ويريشك (18)

1.8.6. Şart Kipi {-sA}

ET'deki {-sAr} olan şart eki EAT'ye {-sA} olarak geçmiştir. gelen şart eki EAT'de aynı fonksiyonla kullanım alanını sürdürmüştür. (Ergin 1990: 293, Timurtaş 1994: 131-132, Özkan 2000: 143, Gülsevin-Boz 2004: 151) CC'de ekin ünlüsünün kalın ünlülü tabanlardan sonra da *ş* ile yazıldığı görülmektedir.

bulsalar بولسه لر , *toķunsa* طوقونسه (61)

1.9. Soru Kelimeleri

Aşağıdaki soru kelimesi CC'de birkaç yerde geçmektedir. Soru kelimelerinin *he* ile değil de kelime başında *kaf* ile yazılması eski telaffuzu gösteren bir işarettir.

ķanġi قنغى (56)

Aşağıdaki soru kelimesi de 'nerede' anlamındadır. Bu defa *ne* kökenli bir soru kelimesi yerine *ka* kökenli bir soru kelimesinin kullanıldığını görüyoruz.

ķanda قنده (35)

Sonuç

EAT döneminde yazılmış olan eserlerin gösterdiği genel dil ve imla özellikleri göz önüne alındığında, CC'de bazı farklı özelliklerin olduğunu söylemek mümkündür. CC imla ve dil özellikleri açısından genel temayüle uyarken kimi özellikler bakımından da farklılıklar arz etmektedir. Türkçenin en uzun dönemlerinden biri olan EAT dönemindeki telaffuz ve imla kargaşası bu döneme ait diğer birçok eser üzerinde yapılacak çalışmalarda imla ve dil özelliklerinin tespit edilmesiyle aydınlığa kavuşacaktır.

KISALTMALAR

CC	Cinânü'l-Cenân
EAT	Eski Anadolu Türkçesi
ET	Eski Türkçe
OsT	Osmanlı Türkçesi
TT	Türkiye Türkçesi

KAYNAKÇA

BRENDEMOEN, Bernt (1977-79), "Labiyal Ünlü Uyumunun Gelişmesi Üzerine Bazı Notlar", *Türkiyat Mecmuası*, 19: 223-240, İstanbul.

Vâhidî'nin *Cinânü'l-Cenân* Adlı Eserinde İmla ve Dil Özellikleri

- CANPOLAT, Mustafa (1992) "Eski Anadolu Türkçesindeki Belirtme Durumu (accu-sativus) Ekinin Kökeni Üzerine", *Türkoloji Dergisi* X. Cilt, 1. Sayı, DTCF Yay., Ankara, s. 9-11.
- ÇELTİK, Halil (2008), "Ahmed-i Rıdvan Divanı'na Göre Eski Harfli Metinlerde Vezin-İmla İlişkisi", *Turkish Studies*, Sayı 3/6, Güz.
- DEVELİ, Hayati (1995), *Evliya Çelebi Seyahatnamesine Göre 17. Yüzyıl Osmanlı Türkçesinde Ses Benzeşmesi ve Uyumlar*, TDK Yay., Ankara.
- DUMAN, Musa (1995), *Evliya Çelebi Seyahatnamesine Göre 17. Yüzyılda Ses Değişmeleri*, TDK Yay., Ankara.
- ERCİLASUN, Ahmet B. (2004), *Başlangıcından Yirminci Yüzyıla Türk Dili Tarihi*, Akçağ Yay., Ankara.
- ERCİLASUN, Ahmet B. (2007), "Tanzimat Gramerlerine Göre Tanzimat Döneminin Dili", *Makaleler Dil-Destan- Tarih- Edebiyat*, (Yayına Haz. Ekrem Arıkoğlu), Akçağ Yay, Ankara.
- ERDAL, Marcel (1991), *Old Turkic Word Formation*, C. I-II, Otto Harrassowitz, Wiesbaden.
- ERDAL, Marcel (2004), *A Grammar of Old Turkic*, Brill, Leiden-Boston.
- ERGİN, Muharrem (1990), *Türk Dil Bilgisi*, İstanbul (19. Baskı).
- GABAIN, A., Von (1941), *Eski Türkçenin Grameri*. (Çev. M. AKALIN, TDK Yay., Ankara, 1995).
- GÜLSEVİN, Gürer (1997), *Eski Anadolu Türkçesinde Ekler*, TDK Yay., Ankara.
- GÜLSEVİN, Gürer, Erdoğan BOZ (2004), *Eski Anadolu Türkçesi*. Ankara.
- GÜMÜŞKILIÇ, Mehmet (1997), *18. Yüzyıl Türkçesinde Ses Hadiseleri*, İstanbul Üniversitesi (yayımlanmamış doktora tezi), İstanbul.
- KARAHAN, Leylâ (2006), "Eski Anadolu Türkçesinin Kuruluşunda Yazı Dili-Ağız İlişkisi", *Turkish Studies*, Sayı 1, Yaz, s. 9-18.
- KARTALLIOĞLU, Yavuz (2005), "Klasik Osmanlı Türkçesinde Eklerin Ses Düzeni (16, 17 ve 18. Yüzyıllar)", G.Ü., Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara.
- KARTALLIOĞLU, Yavuz (2007), "Tanzimat Gramerlerinde Bazı Eklerin İmlası ve Dudak Uyumu İle İlgili Uyarılar", *Bilig*, Güz, Sayı: 43, s. 85-106, Ankara.
- KORKMAZ, Zeynep (1968), "Eski Anadolu Türkçesinde Aslı Ünlü (Vokal) Uzunlukları", *DTCFD*, XXVI/3-4 (1968), Ankara, s. 49-66.
- KORKMAZ, Zeynep (1973), *Sadru'd-dîn Şeyhoğlu, Marzubân-nâme Tercümesi, İnceleme- Metin-Sözlük-Tıpkıbasım*, Ankara.
- KORKMAZ, Zeynep (1977), "Eski Anadolu Türkçesi Üzerindeki Çalışmaların Bugünkü Durumu Ve Karşılaştığı Sorunlar", *Türkoloji Dergisi*, C.7, S.1, s. 13-22.
- KORKMAZ, Zeynep (1979), "Eski Anadolu Kaynaklarının Yayınında Transkripsiyonla İlgili Değerlendirmeler", *Türkoloji VIII*, Ankara., s. 67-78.
- KORKMAZ, Zeynep (1991), "Türk Dili ve Arap Alfabeti", *Dil ve Alfabe Üzerine Görüşler*, s. 11-20, Ankara.
- KORKMAZ, Zeynep (1998), "Arap Alfabeti ve Türk Dili", *Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi*, Eylül 1998, C: 1998/II, S: 561, s. 183-19, Ankara.
- MANSUROĞLU, Mecdut (1958), *Sultan Veled'in Türkçe Manzumeleri*, İstanbul.
- ÖZKAN, Mustafa (2000), *Türk Dilinin Gelişme Alanları ve Eski Anadolu Türkçesi*, İstanbul.

ÖZKAN, Nevzat (2000a), *Ahmet Cevdet Paşa, Fuat Paşa, Kavâ'id-i Osmaniyye*, 1851, TDK Yay., Ankara.

ÖZKAN, Nevzat (2000b), *Ahmet Cevdet Paşa, Medhal-i Kavâ'id*, 1851, TDK Yay., Ankara.

TEKİN, Talat (2000), *Orhon Türkçesi Grameri*, Ankara.

TİMURTAŞ, Faruk Kadri (1994), *Eski Türkiye Türkçesi Gramer-Metin-Sözlük*, Enderun Kitabevi, İstanbul.

TULUM, Mertol (1991), "Alfabe ve Alfabemiz Üzerine", *Dil ve Alfabe Üzerine Görüşler*, s. 23-27, Ankara.

YAVUZ, Orhan (1986), *Anadolu Türkçesi İle Yapılan En Eski Tezkiretü'l-Evliya Tercümesi ve Dil Özellikleri*, Erzurum.

